

ӘОЖ 82:801.6; 82-1/-9

Д. С. Розиева

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті
II курс Ph.D докторанты, Алматы қ, Қазақстан
Ғылыми жетекші – ф. ғ. д. профессоры Ф. Е. Исмаилова
e-mail: rsdilfuza@mail.ru

Американдық балалар әдебиетімен Доктор Сьюз шығармашылығының арақатынасы

Мақала америкалық балалар әдебиеті туралы жалпы мәліметтер мен бірге әдебиеттің осы саласының бүгінгі даму сатысына жету себептері талқылаған. Автор Доктор Сьюз шығармашылығы және оның американдық балалар әдебиетіндегі рөлі мен орны туралы кең тоқталып өз талдауларымен бөліседі.

Бірнеше америкалық ұрпақтардың сүйікті балалар ақыны, абсурдист-сюрралист Теодор Гейзель Сьюз шығармашылығы, лақап аты Доктор Сьюз және оның шығармаларының америкалық балалар әдебиетіндегі алар орны туралы жазылған.

Доктор Сьюз шығармалары қарапайым жазылып, кішкентай оқырмандардың сөйлесім, айтылым, оқылым дағдыларын дамыту, балалардың фантазиясын өрбітумен шектелмей, олардың ойлау қабілеттерін, дүниені тану дағдыларын дамытумен бірге, жалпы адамзатқа қауіп төндіретін ядролық қару, әлемдегі зорлық-зомбылық сынды ғаламдық мәселелерді балаға түсінікті тілмен жеткізген және сол бүлдіршіндер өз елінің болашағы, үміті екеніне сенген. Шынайы күнделікті өмір реалиялары мен ақылға сыймайтын ойдан шығару өзара байланысын тапқан.

Түйін сөздер: америкалық әдебиет, балалар әдебиеті, Доктор Сьюз шығармашылығы, балалар ақыны, абсурдист сюрралист, «Кандекот» сыйлығы.

Д. С. Розиева

Взаимосвязь американской литературы с творчеством Доктора Сьюза

В данной статье рассматривается американская детская литература, а также этапы развития. Автор статьи исследует творчество детского поэта, абсурдист-сюрралиста - Теодора Гейзель Сьюза, любимого писателя нескольких поколений американцев; рассматривает его роль в становлении американской детской литературы. Теодор Гейзер издавал свои труды под псевдонимом Доктор Сьюз. Его произведения, написанные простым языком, предназначены не только улучшить навыки чтения, говорения, повышения фантазии, но и направлены на развитие кругозора и мышления читателя. Сьюз обращает внимание на глобальные проблемы, такие, как ядерное оружие, насилие. И его читатели являются активными борцами против зла, тирании, войн. В своих произведениях он верит, что его читатели являются будущим своей страны. Таким образом, Теодор Сьюз соединил реалии настоящей жизни с неразумной фантазией.

Ключевые слова: американская литература, детская литература, творчество доктора Сьюза, детский поэт, абсурдист-сюрралист, премия «Кандекот».

D. S. Rosiyeva

Interrelation of American literature with Dr. Seuss's creativity

This article considers the American children's literature, as well as stages of development. The author explores the creativity of children's poet, absurdist-surrealist Theodor Seuss Geisel, the beloved author of several generations of Americans, considering its role in the development of American children's literature. Theodore Geiser published his works under the pseudonym Dr. Seuss. His works, written in plain language, intended not only to improve skills in reading, speaking, enhance imagination, but also there is aim to develop readerships' outlook and thinking abilities. Seuss drew attention to global issues such as nuclear weapons, violence. And his readers are active fighters against evil, tyranny, war. In his works, he believes that his readers are the future of their country. Thus, Theodor Seuss joined the realities of this life with irrational fantasy.

Key words: American literature, children's literature, Dr. Seuss creativity, children's poet, absurdist-surrealist, award «Caldecott».

Совет Одағы тарағаннан бастап, ТМД елдерінде, тіпті әлемнің көп елдерінде американизация үрдісі соңғы жиырма жылда кеңінен таралып келеді, балалар әдебиеті де одан тыс емес. Кітап алу үшін кітап дүкендеріне кірсеңіз Дисней мультфильмдерінің қахармандары жайлы кітаптар, бүгінде өзекті болып жүрген фильм, мультфильм қахармандарын, кейіпкерлерін көптеп жолықтырасыз. Яғни бүгінгі күні балалар кітаптары жәдігер ойыншықтар индустриясы мен табысты фильм, мультфильм, анимация, компьютер ойындары қахармандары тарапынан қысым көріп тұр.

АҚШ еліне ғылыми іссапарда болғанымда көптеген Дисней қахармандары мен танымал бірнеше балалар ақын-жазушыларын білген болсам, сапар соңында кітапханаларда жұмыс жасап, профессор-әдебиетшілердің лекцияларына қатысып, жиналған мәліметтер американдық балалар әдебиеті туралы білімімді, көзқарасымды өзгертті.

Беверли Лион Кларк өзінің «Америкадағы Балалар әдебиетінің әлеуметтік конструкциясы» аты кітабында балалар әдебиеті жағдайы жайлы төмендегідей анықтама берген: «XIX ғасырда профессорлар тарапынан балалар әдебиеті ағылшын әдебиеті пәндері қатарына енгізілді, алайда ол өз алдына жеке, дара пән етіп белгіленбеген. Ал XX ғасырдың басында американдық балалар әдебиеті филологиялық пәндер тізімінен алып тасталынған, әдебиетшілер балалар әдебиеті маңызды зерттеуді талап етпейді деп қараған. Сол уақытта бұл бос орынды кітапханашылар мен Педагогикалық факультеттердің профессорлары толтырған және балалар әдебиетінің маңызы мен қажеттілігін солар ғана таныған» [1, 145].

1970 жылдардағы белгілі мәдениет, гендер мәселелеріне болған қызығушылықтар университеттегі филология бөлімдеріне балалар әдебиетін қайтарып әкелді. Соңғы 35 жылда балалар әдебиеті ерекше назар астында болуда.

Жоғарыда атап айтқанымыздай Американдық балалар әдебиеті коммерциялық (сауда) нарықпен бәсекеде, оған мысал Дисней кейіпкерлері туралы кітаптарды басып шығаратын бір «Голден Букс» басылымы жыл сайын миллиондаған кітаптарды таратып өздерін әдебиет әлемінде еркін сезсе, танымалы «Калдекот» сыйлығы американдық балалар әдебиетінде маңызды іс шара болып, коммерциялық кітаптарға емес, Морис Сендак, Давид Вейснер сияқты нағыз балалар әдебиетін тудырушыларға беріліп келеді [2, 453].

Бүгінде Қазақстан әдебиетінде балалар әдебиеті өте байсалды дамып келе жатқан бөлім болып, мемлекеттік бюджеттен біршама қаражат бөлініп, балалар әдебиетін қорғау, сақтап қалуда және дамытуда көп жұмыстар атқарылуда, алайда американдық балалар әдебиетінің тарихына үңілсек, осы саланы қаражаттау американдық қоғамында болған емес, ол кітап шығаратын баспалар танымалдылығына байланысты. Егер автордың туындысы Random House, HarperCollins және Scholastic сияқты үлкен баспа үйлерінде жарық көрсе онда ол кітаптар кең таралып сізді танымал етеді, кейбір кішкентай баспа үйлерінде кітаптар басылса, онда оның сапасы бойынша бақылау қатаң болады. Front Street Press және Lee & Low сияқты кішкентай баспа үйлері эксперимент жасау бойынша да жақсы, сапалы кітаптарды баспадан шығарады. [3]

Ал АҚШ мемлекеті балалар әдебиетіне аса көп қолдау көрсетпей келеді, сонау 1957 жылы Кеңес Одағы жерсерігін ұшыруға жауап ретінде американдық үкіметі Білім Туралы Ұлттық Қорғаныс Заңын шығарған, соның салдарынан мектептер ғылыми оқыту бағдарламаларына айтулы қаржылай қолдау тапты, кейбір кітапханаларға ақша тиіп, оған ғылыми-танымалы балалар кітаптары сатып алынды. Сонымен үкімет тарапынан берілетін көмек те аяқталған. Бүгінде Америкада балалар әдебиеті де барлық салалар секілді өз алдына, өз күшіне сүйеніп дамуын табуда.

XX ғасыр американдық балалар әдебиетінің белгілі өкілі, бірнеше американдық ұрпақтарының сүйікті балалар ақыны, абсурдист – сюрралист Теодор Гейзель Сьюз, лақап аты доктор Сьюз еңбек жолын 1956 жылы балалар әдебиетінде бастаған болатын және бірден танымал болды.

Өз замандасы, орыс балалар ақыны Корней Чуковский мен жанр (екеуіде өлең шумақтары мен тарихи ертегілерді қолданған), стиль (екеуі де абсурдизмді ұнатты және айтулы шатыстырушы деп танылды), шеберлігі тарапынан өте жақын болды және екеуі де балалар әдебиеті дамуына өз септігін тигізді.

Доктор Сьюздің өзіндік стилі – қысқа ырғақты жолдар, сөз ойындары және үлкендер әлемін ашықтан ашық келеке ету. [4]

Автордың шығармаларын оқу барысында шынайы күнделікті өмір реалиялары мен ақылға сыймайтын ойдан шығару өз ара байланысын тапқан. Ол қашанда жаңа сөздер ойлап тауып, байланыстыруға келмейтін дүниелерді

байланыстыра білген, болмайтын өтірікті үйіп тастап отырған, сол себепті оны кішкентайлар тез қабылдап, өздері қалаған, армандаған қиял, ойларда құралған ақын шығармашылығының шынайы оқырмандары бола білді. Доктор Сьюз кітаптарын өзі безендірген, сол себепті өлең шумақтары мен суреттер табиғи байланысты түптелген.

Доктор Сьюз шығармашылығын зерттеген ғалымдар оның шығармашылығын абсурдизм, сюрреализмға жатқызса, сондай-ақ американ прагматизмі да оған жат еместігін көрсеткен. Профессор Филип Нэлдің сөзімен айтсақ: «Доктор Сьюз шығармашылығында американдық прагматизмде анық көреміз, атап айтсақ Сьюз кейіпкерлері әрқашан ғажайып өнертабыстар ойлап тапса, «Менде зообақ болса ғой» кітабындағы «Жарамсыз аңдар ауламағы», «Қалпақтағы мысық» кітабындағы «Жинастырушы машина» т.б., оның кейіпкерлері дүниеге сеніммен қарайды және дұрыс жолмен жүрсең барлық нәрсеге қол жеткізесің деп санайды. Американдық қоғамның тағы бір ерекшелігін Сьюз өз кейіпкерлері арқылы көрсете білді, яғни оның қахармандарының «сауда агенті» болуы, Қалпақтағы мысық сауда агенті сияқты балалардың бос уақыттарын ол өзі ойлағандай өткізуді ұсынса, «Менде цирк болса» кітабының кейіпкері Морис МакГурк ең жақсы цирк идеясын бізге «сатады», ал «Жасыл жұмыртқа және бал» кітабындағы *Сэм мен өзім* оқырманға ең сүйікті және лайықты таңғы астың жасыл жұмыртқа мен шошқа еті екендігін асықпай түсіндіреді. [5, 176]

Американдық балалар ақындарынан Доктор Сьюздің айтарлық ерекшелігі ол кішкентай бүлдіршін, оқырмандарына болашақ иелері ретінде қараған және «үлкендер әлемінің» соғыс, зорлық-зомбылық, қоршаған орта т.б. көптеген проблемалық мәселелерін шеше алатынына сеніммен қараған.

Жақсы аударма арқасында көптеген англо-американдық балалар шығармалары кейіпкерлері советтік балалар әдебиетінде өз орнын тапқан, мысалы: «Доктор Айболит» американдық «Доктор Дулитл», «Зумірет қаласының сиқыршысы» «Оз елінің сиқыршысы», ал ежелгі герман фольклорының туындысы «Қаз ананың ертегілері» т.б.

Ал Доктор Сьюз шығармашылығының фольклормен ара қатынасын қарастырар болсақ онда екі жауап ала аламыз, біріншісі ол американдық фольклор мәдениетінің ірі өкілі, өйткені оның шығармаларын оқып бірнеше

ұрпақтар өсті, өсуде және өседі, ал екінші тарапынан ол американдық фольклордан ұзақ әңгіме дәстүрін қабылдаған, оған мысал Қалпақтағы мысық суреттерде берілгендей шығарма өте ұзақ болып, алып мысықтың көптірілген сандырағын елестетеді. Ол мысық басқа ертегілер кейіпкерлері секілді алыштармен соғыспайды, әлемді құтқармайды, саналуан құбышықтар мен күреспейді, тек ақылға сыймайтын істер жасап, фольклор мен фантастиканы байланыстырады.

Доктор Сьюз шығармашылығы балалардың сүйікті хайундарының бастан кешкендері, қызықты оқиғалары болып, олар әзіл, мысқыл, әзіл әрекетке толы және жақсылық, шынайылық, әділеттілікке болған шын сенімге толы. Оны танымал еткен шығармасы «Қалпақтағы мысық» небәрі 220 сөзден құралып, балаларға қызықты әңгіме айтумен бірге оларды кітап оқуға, кітапті қастерлеу мен құрметтеуге шақырады. Ал оның бас кейіпкері Мысық ертегідегі жай кейіпкер емес, сонымен бірге бала қиялындағы қызықты ойын, әзіл т.б. қасиеттерді біріктірген қахарман. [6, 85] Дәл осы туындының жазылуы тарихына үңілсек, автордың таланты мен тапқырлығына көзіміз жетеді. Сонау 1950 жылы танымал баспадан авторға балалар кітабын жазу және оның көлемінің 250 сөзден көп болмауы және ол кітаптың балалар үшін һәм қызықты һәм күрделі болмауы жайлы ұсыныс түседі. Бұл ұсыныстың өзі сол уақыттан американ қоғамында балалар әдебиетіне болған жаңа талап, көзқарастың пайда болғанын көрсетсе керек. «Cat» және «hat» сөздері арасындағы ұйқастықты аңғарған содан кейін барып автор шығарма желісін ойластырған. Бұл күндері осы шығарма тек кішкентайлар арасында емес үлкендер үшін де танымал шығармаға айналды. «Қалпақтағы мысық» Доктор Сьюздің басқада шығармалары сияқты киноматографиялық тән, яғни мультипликаторлық фильм сияқты суреттер шапшаң ауысып, музыкалық үндестікке ие. Шығарма басында жаңбыр жауып, балалардың іштері пісиде, содан Қалпақтағы мысық пайда болады да сюжет шапшаңдай түседі, өз іс-әрекеттерімен, сиқырымен балалардың жүрегін жаулайды, сосын анасының келуімен барлық нәрсе бәсеңдеп, өз орнына келеді.

Танымалы балалар ақыны К.И.Чуковский айтқандай: «Доктор Сьюз – АҚШ тағы ең танымал балалар жазушысы, ақыны.» [7, 8]. Оның туындылары тек балаларға емес, сондай ақ үлкендер үшін де қызықты, автордың 44

кітабі әлемнің 20 тіліне (оның ішінде соқыр адамдарға арналған Брайль әрпіде бар) аударылған. Ол бірнеше беделді сыйлықтардың иегері, алайда оның негізгі марапаты кішкентай және үлкен оқырмандарының сүйіспеншілігіне бөленуі. Ізгілік пен қайырымдылық туралы ойлар, бишаралық және қажетсіз зорлық-зомбылық, артық өзін дәріптеушілік үшін жазалану т.б. Сьюз кітаптарында әрқашан кездеседі. Оның досы американдық телеэкран жұлдызы Боб Кишан көрсеткендей: «Доктор Сьюз әрқашан тек балаларға ғана емес, үлкендер үшін де дүниедегі ең маңызды нәрселер туралы айтуға ұмтылған».

Балалар кітаптарының маңызды бөлігі олардың иллюстрациялары, американың көптеген ақын-жазушылары өз кітаптарын көркемдендіреді, Сьюзда солардың ішінде, және өз туындыларын өзі безендірген. Мәліметтерге сүйенсек мектепке дейінгі балалар кітаптарының 75% иллюстрациядан тұруы керек екен, Льюис Кэрролл қахарманы Алиса айтқандай: «Егер кітапта суреттер де, әңгіме де болмаса, оның қажеті не?». Сол себепті, Сьюз өз иллюстрациялары есесінен жетістікке бірден, бірнеше деңгейде дейін жеткен, яғни қағаздағы иллюстрация адресатқа бірнеше дәрежеде көп әсерін тигізеді ол арқылы жеке тұлға, топ, қоғам арасындағы қарым-қатынастың өзекті мәселелерін және ондағы альтруизмнің ролін әшкерелейді.[8, 373] Сьюз кітаптарының жетістігі оның моралында емес, өз оқырманын әрбір шығарма жолын оқуда қызығушықпен ұстауында.

Шынымен де Гейзелдің соншалықты танымал балалар ақыны болуының тағы бір дәлелі, оның сөздерінің нақыл сөздерге айналуында және американдықтар үшін ғана емес көбіміз үшін аса зор маңыз, мазмұнға ие екендігін атап өту керек. Мысалы: «Sometimes the

questions are complicated and the answers are simple.» «Кейде сұрақтар өте күрделі, алайда олардың жауаптары өте жеңіл», «Don't cry because it's over, smile because it happened.» «Осы нәрсе аяқталды деп жылама, оның болғанына қуан».

Қорытылай келсек, көптеген сыншылар Доктор Сьюз кітаптарын көңіл жадырататын, білім беретін болуымен бірге өте қызықты, тартымды екенін және балалардың көптеген сұрақтарына жауап берумен қатар негізгі құндылықтар мен артықшылықтарды қалыптастырып, олардық сөздік қорын арттырады. Доктор Сьюз кітаптары оқырмандарын жақсылыққа және түсінушілікке, өзара көмекке, достыққа және дүниенің әсемділігі мен әрбір адамның табысқа, қызықты оқиғалар мен жаңа ашылымдарға әуестілігін көрсетеді. Сондай ақ оның кітаптары балалардың коммуникативті дағдыларын (сөздік қорын көбейту, сөйлеуін жетілдіру) және көп оқу, көп ақпарат жинау, жаңа білім зердесін (балалар өздеріне ұнаған өлеңдерін ұйқас себебінен бірден жаттап алады) арттырады.

Ең негізгісі, балалардың зейінін (оқиға желісі бойынша олар әрбір майда-шүйде жайтты назардан тыс қалдырмайды, сыртқы қоздырғыштар себебінен алаң етуден құтылады), елестету мен қиялдау дағдыларын (оған тек оқиға желісі емес сонымен қатар кітап иллюстрациялар өз септігін тигізеді), шығармашылық дағдыларын (балалар өздеріне ұнаған кітаптардың соңын ойдан шығарады, өз ойларын суреттерде немесе аппликация, пластилин көмегімен безендіреді) және аналитикалық дағдыларын (балалар кітапта берілген жағдаяттарға талдау жасайды және қорытынды жасаумен бірге не себепті осындай жағдайға тап болғанын, тығырықтан қалай шығу керектігін) арттырады.

Әдебиеттер

- 1 Kiddie Lit: The Cultural Construction of Children's Literature in America. – The John Hopkins University Press, 2003. – 214 p.
- 2 Арзамасцева И.Н., Николаева С. А. Детская литература: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 1998. – 576 с.
- 3 <http://marblemelon.wordpress.com>
- 4 <http://www.polit.ru>
- 5 Philip Nel. Dr. Seuss: American Icon. – New York.: Continuum, 2005. – 305 с.
- 6 Philip Nel. The Annotated Cat: Under the Hats of Seuss and His Cats. – Random House. 2007. – 189 с.
- 7 Чуковский К. Познакомьтесь с Доктором Сьюзом! // Детская литература. – 1966. – № 12. – С. 32.
- 8 Boyd B. On the Origin of Stories: Evolution, Cognition and Fiction. – L.: Cambridge. – MA: Belknap Press of Harvard University Press, 2009. – XIV. – 540 p.

References

- 1 Kiddie Lit: The Cultural Construction of Children's Literature in America. – The John Hopkins University Press, 2003. – 214 p.
- 2 Arzamastseva I.N., Nikolaeva S. A. Detskaya literatura: Ucheb. posobie dlya stud. sred. ped. ucheb. zavedeniy. – M.: Izdatel'skiy tsentr «Akademiya», 1998. – 576 c.
- 3 <http://marblemelon.wordpress.com>
- 4 <http://www.polit.ru>
- 5 Philip Nel. Dr. Seuss: American Icon. – New York.: Continuum, 2005. – 305 c.
- 6 Philip Nel. The Annotated Cat: Under the Hats of Seuss and His Cats. – Random House, 2007. – 189 s.
- 7 Chukovskiy K. Poznakom'tes' s Doktorom S'yuzom! // Detskaya literatura. – 1966. – № 12. – S. 32.
- 8 Boyd B. On the Origin of Stories: Evolution, Cognition and Fiction. – L.: Cambridge. – MA: Belknap Press of Harvard University Press, 2009. – XIV. – 540 p.